

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 94 (476) “1633-1648”

**ВЫШЭЙШЫЯ ДЗЯРЖАЎНЫЯ ЁРАДНІКІ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА
Ў ЧАС ПРАЎЛЕННЯ УЛАДЗІСЛАВА ВАЗЫ (1633 – 1648 гг.)****канд. гіст. навук, дац. В.У. ГАЛУБОВІЧ
(Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт)**

У артыкуле прадстаўлены некаторыя вынікі вывучэння структуры цэнтральных, а таксама вышэйшых лакальных дзяржаўных ураднікаў Вялікага Княства Літоўскага ў 30 – 40-я гады XVII стагоддзя. Кіруючы апарат княства складаўся з ураднікаў, адна частка якіх, у вузкім сэнсе, служыла дзяржаве, а іншая абслугоўвала манарха. На практыцы гэты падзел прысутнічаў не заўсёды. Сыходзячы з кампетэцый цэнтральнай бюракратыі ВКЛ, гэтая дзяржава выконвала мінімальны набор функцый, што было ўласціва для традыцыйных грамадстваў. У час праўлення Уладзіслава Вазы былі адноўлены старыя і ўведзены новыя ўрады, што прывяло да павелічэння колькасці ўраднікаў, якія служылі ўласна дзяржаве. Арыстакратычная мадэль рэкрутацыі палітычных эліт вызначала парадак прызначэння на пасады. Цэнтральныя і лакальныя ўрады размяркоўваліся манархам паміж некалькімі дзясяткамі шляхецкіх родаў, найбольш заможныя і аўтарытэтычныя з якіх манапалізавалі доступ да вышэйшых пасадаў у ВКЛ. Разам з тым, падчас гаспадарання Уладзіслава Вазы кар’ера на дзяржаўнай службе была даступна для асоб, якія не належалі да спадчыннай мясцовай арыстакратыі, больш таго, былі іншаземцамі на пошуках выжывання.

Ключавыя словы: Вялікае Княства Літоўскае, дзяржава, бюракратыя, ураднікі, шляхта, Радзівілы, Сапегі.

Уводзіны. У апошнія дзесяцігоддзі ў айчынай гістарыяграфіі заўважнай стала тэндэнцыя да больш грунтоўнага пераасэнсавання мінулага дзяржаўных інстытутаў, якія ў розныя часы функцыянавалі на беларускіх землях. Належнае месца ў гэтым кантэксце паступова атрымлівае і характарыстыка эпохі Вялікага Княства Літоўскага ў час існавання Рэчы Паспалітай. Найбольш свежым прыкладам апошняга з’яўляецца першы том “Гісторыі беларускай дзяржаўнасці” [1, с. 364–395, 487–503]. Аднак, пры ўсёй сімпатыі да гэтай спробы выявіць спецыфіку і айчыны кампанент дзяржаўнасці ВКЛ, нельга не звярнуць увагу на тое, што шмат у чым яна механічна працягвае лінію, задэклараваную беларускай гістарыяграфіяй яшчэ ў 1920-х гадах, што выдатна відаць па грунтоўным даследаванні Васіля Дружчыца [2]. Справа ў тым, што і ранейшыя, і апошнія працы заставаны на экспазіцыю сведчанняў захавання знешніх прыкмет дзяржаўнасці і элементаў незалежнасці ВКЛ. Гэта пагоня за спецыфікай пакінула ў цені пытанні, якія ўласна датычацца дзяржавы (княства) як сацыяльна-канструкцыі, зрабіла незаўважнай эвалюцыю дзяржаўнай машыны на працягу ўсёй пасляўнішняй эпохі. Між тым, нішто так ярка не характарызуе дзяржаву, як яе галоўны атрыбут – апарат кіравання, а таксама парадак фарміравання ці рэкрутацыі ўраднікаў. Апошняя акалічнасць вымушае нас канстатаваць, што амаль незапатрабаванай застаецца нават даступная інфармацыя, якая адносіцца да характарыстыкі як уласна дзяржаўнай бюракратыі, так і ўладнай эліты ў шырокім сэнсе. Гэта тым больш дзіўна, што яшчэ ў XIX – XX стст. былі апублікаваны неабходныя даведаныя матэрыялы [3; 4].

Дадзены артыкул фактычна з’яўляецца спробай запоўніць відавочны прабел і засведчыць наяўнасць значнага патэнцыялу ў даследаванні дзяржавы як сацыяльна-палітычнага інстытута. Дзеля апошняга і большай ілюстратыўнасці абмяжуем наш аналіз эпохай праўлення Уладзіслава Вазы (1633 – 1648 гг.). Фонавая гістарыяграфія абранага перыяду даволі аб’ёмная, таму згадаем толькі некалькі прац, якія маюць найбольшую каштоўнасць і непасрэдна датычацца акрэсленай праблемы. У першую чаргу, трэба згадаць даследаванне палітычнай эліты ВКЛ сярэдзіны XVII ст., здзейсненае польскім гісторыкам Генрыхам Люлевічам [5]. Таксама, нельга не згадаць узорную, з метадалагічнага пункта гледжання, працу пра ўрадніцкую эліту Польскага Каралеўства ў першай палове XVII ст., падрыхтаваную Крыштафам Хлапоўскім [6].

Цэнтральная дзяржаўная бюракратыя. На момант пераходу ўлады да Уладзіслава Вазы цэнтральны “апарат” беларуска-літоўскага кампанента Рэчы Паспалітай з сучаснага пункта гледжання можна было б назваць мінімальным. Новы манарх у “Пактах канвента” спецыяльна забавязваўся не змяншаць колькасць ураднікаў. Больш таго, на элекцыйным сойме Уладзіслаў Ваза абяцаў увесці новыя ўрады, у прыватнасці, генерала артылерыі (старшага над гарматамі) [7, с. 363–364]. Колькасць усіх ураднікаў ВКЛ абмяжоўвалася некалькімі дзясяткамі асоб. Так, Жыгімонт Ваза на 1632 г. меў максімум 37 урадоўцаў, прычым некаторыя з іх былі ўмоўна-намінальнымі (рэгенты дзвюх канцылярыяў, віцэінстыгатар) ці выступалі спарадычна (падстоі). Акрамя таго, былі і агульныя з Польшчай службоўцы, такія як паштмайстар. Структура ўрадаў ВКЛ даволі выразна адлюстроўвае мэты і інтарэсы гэтай дзяржаўнай канструкцыі. Адрозненне адначасна, што цэнтральны дзяржапарат складаўся з так званых *ураднікаў вялікага княства* (officiales magni ducatus) і *ураднікаў манарха* (officiales aulae magni ducatus). Дарэчы, адсутнасць блытаніны ў гэтым пытанні выразна ўсведамлялася і ў XVII ст., што сведчыць пра разуменне аўтаноміі ўласна дзяржавы і ўладара [3, с. 198; 4, с. 10]. З практычнага пункта

гледжання, даволі складана правесці сепарацыю цэнтральнай бюракратыі, паколькі дзяржаўныя ўраднікі падпарадкоўваліся манарху, а дворскія функцыі выконвалі на справе некаторыя земскія ўрадоўцы, як земскі падскарбі, які фактычна адказваў і за скарб вялікага князя. Тым не менш, звяртае на сябе ўвагу тое, што дворска-тытулярная частка складалася з 15 ураднікаў, што трансфармуецца ў 40% усіх урадаў. Уласна дзяржаўны апарат у ліку 22 асоб (60% цэнтральных ураднікаў) можна падзяліць на тры, у сваю чаргу, узаемна пераплеценныя блокі: *вайсковы, фінансавы і судова-канцэлярскі*. За першыя два адказвалі адпаведна чатыры і пяць асоб, за трэці – трынаццаць. Сухі баланс дазваляе зрабіць выснову пра тое, што дзяржаўная бюракратыя ВКЛ была абмежавана даволі вузкім спектрам універсальных абавязкаў: *працавала на абслугоўванне асобы кіраўніка дзяржавы, знешнюю бяспеку, збор падаткаў, ажыццяўленне вышэйшай справядлівасці і дакументазварота*.

Неразвітая структура ўрадаў была спадчыннай і адлюстроўвала рэальны ўзровень запатрабаванасці ў дзяржаўных паслугах. Яна адпавядала традыцыйнаму грамадскаму парадку і фактычна цэментавала яго развіццё. Цяжка было з такім апаратам прэтэндаваць на рашаючую ролю дзяржавы ў жыцці грамадства. Вышэйшая бюракратыя ВКЛ фактычна складалася з вузкага кола асоб, але і з іх ліку частка не мела рэальнай палітычнай вагі. Уласна *ўладная эліта* княства, па вызначэнні К. Хлапоўскага [6, s. 6], складалася з некалькіх асоб, сярод якіх ключавую ролю адыгрывалі так званыя міністры (гетманы, маршалкі, пячатары і падскарбіі). Іерархія ўрадаў была так выбудавана, што не давала шансаў ніводнай, акрамя кулуарна-аўтарытарнай, мадэлі кіравання дзяржавай: манарха выбіралі, але грамадства праз адпаведны інстытут (сойм) не ўплывала на кадравыя рашэнні ўладара. “Перадавы” вопыт палякаў нічога для гэтага не даваў. *Вышэйшым свецкім ураднікам ВКЛ*, дэ юрэ другой асобай пасля вялікага князя, быў *вялікі маршалак* [4, s. 71]. Пасаду гэту займалі пры Уладзіславе Вазе тры асобы. Першым быў даўні сябар манарха *Ян Станіслаў Сапега*, чалавек псіхічна неўраўнаважаны і фактычна хворы, тым не менш, здольны да ўдзелу ў публічных мерапрыемствах [8, с. 276–277]. Пасля смерці Сапегі ў 1635 г. пасада перайшла да *Крыштапа Весялоўскага*, які на працягу двух гадоў “пярышываў” у іерархіі княства і памёр у красавіку 1637 г. [4, s. 73–74]. К. Весялоўскі быў адным слугой манархіі, каталіком і рэгалістам, які актыўна падтрымаў Жыгімонта Вазу ў час рокашу Зэбжыдоўскага. Нездарма ў 1623 г. ён атрымаў урад дворнага маршалка [9, s. 324–325]. Па адзнаках сучаснікаў, К. Весялоўскі на момант намінацыі ўжо перажыў актыўны этап жыцця, звязаны з жаданнем славы “*вялікага палітыка*”, і быў для манарха фігурай зручнай, бо пасіўнай: ужо ў 1636 г. ён меў рэпутацыю ўрадніка, які “некалькі год” ігнараваў працу ў сенаце [10, s. 254–255]. Яго пераемнікам стаў *Аляксандр Людвік Радзівіл*, надворны маршалак у 1635 – 1637 гг., які атрымаў урад пад ціскам Раздзівілаўскага клана: кароль быў вымушаны адмовіць у намінацыі К.Л. Сапезе [4, s. 74]. Большая частка праўлення Уладзіслава Вазы супала з маршалкоўствам А. Л. Радзівіла, які быў шчыльна звязаны з дваром, у тым ліку і праз шлюб (трэці брак магнат заключыў з Лукрэцыяй Марыяй Строцы, дамай з фрэўцымеру каралевы), хаця асабістыя адносіны з манархам не заўсёды былі добрымі [11, s. 153]. Вельмі істотна, што ў асобе Радзівіла Вялікае Княства атрымала палітыка, які быў здольны адстойваць прэрагатывы літоўскіх ураднікаў ад прэтэнзій іх польскіх калег. Красамоўна пра гэта сведчыць гісторыя спрэчкі паміж каронным і літоўскім маршалкамі, якая скончылася выданнем 21 траўня 1647 г. пастановы “*Парадак паміж маршалкамі ...*”. Гэта пастанова вызначыла выпадкі старшынства гэтых ураднікаў [11, s. 152–153; 12, s. 140–141]. Абараняючы прэрагатывы свайго ўрада, А.Л. Радзівіл аб’ектыўна адстойваў і дзяржаўныя інтарэсы ВКЛ.

Вельмі важна адзначыць, што 1630 – 1640-я гады былі часам як абнаўлення генерацый эліт ВКЛ, так і звычайных перастановак, выкліканых смерцю ўраднікаў. На гэта ўплывалі патрэбы ўласна дзяржавы, але ў яшчэ большай ступені – сімпатыі ці антыпатыі манарха, які сыходзіў з асабістых інтарэсаў і рэагаваў на змены ў дынамічным палітычным працэсе, дзе “размеркаванне” ўрадаў было важнейшым сродкам маніпуляцыі буйнымі палітычнымі гульцамі [13, с. 39–41].

Але магчымасці манарха не былі неабмежаваныя. Права карыстацца выгодамі намінацыі ўраднік атрымліваў пажыццёва. Перамясціўшы ці змяніўшы амаль усіх, тым не менш, на рашэнні свайго бацькі ў адносінах трох асоб Уладзіслаў Ваза не быў у сілах паўплываць. Першай з іх быў знакаміты і дасведчаны палітык Альбрэхт Станіслаў Радзівіл, які атрымаў намінацыю на канцлерства ў 1623 г., другім быў Мікалай Крыштап Халецкі, мечнік ВКЛ у 1615 – 1650 гг., трэцім – Станіслаў Нарушэвіч, вялікі пісар ВКЛ у 1630 – 1650 гг. [4, s. 53, 98, 132].

На колькі ўдалай была кадравая палітыка Уладзіслава Вазы з пункта гледжання інтарэсаў дзяржавы? Пытанне гэта не рытарычнае. Многія намінацыі манарха выклікалі незадаволенасць, а некаторыя з прызначэнняў не гарантавалі ад канфрантацыі ў будучым: чаго варты толькі выпадак з віленскім ваяводай Крыштапам Радзівілам [14]. Дарэчы, з пункта гледжання перспектывы, стаўка на ляльнасць да дзяржавы прадстаўнікоў рэлігійных субкультур сябе не апраўдала: пазней некаторыя намінаваныя ім асобы сябе паказалі неадназначна. Так, Януш Радзівіл і Грыгоры Мірскі ў адносінах да Рэчы Паспалітай з часам выявілі нявернасць [15, s. 213–214; 4, s. 191]. Кур’ёзам намінацыйнай палітыкі Уладзіслава Вазы можа быць гісторыя Фелікса Яна Паца, асобы, якая ці не самы працяглы час у гісторыі ВКЛ займала адну дзяржаўную пасаду: прызначаны ў 1646 г. падкаморыям ВКЛ, Пац затрымаўся на гэтым урадзе аж да 1698 г. [4, s. 151].

“Рэформы” Уладзіслава Вазы. Для ўрадніцкай іерархіі ВКЛ эпоха Уладзіслава Вазы была кропкай экстэнсіўнага росту. Манарх паспеў павялічыць колькасць урадаў як на агульнадзяржаўным, так і на павятовым узроўні. Сярод новаўтвораных цэнтральных пасадаў былі: *вялікі абозны* (1633 г.), *генерал артылерыі* (1634 г.), *вялікі стражнік* (1635 г.), *дэкрэтовы пісар* (1645 г.) [4, s. 101, 37, 191, 105]. Урады гэтыя адносіліся да ліку

дзяржаўных (*officiales magni ducatus*). Часткова яны былі ўтвораны шляхам дыферэнцыяцыі функцый, раней прыпісаных да іншых пасадаў. Так, абавязкі генерала артылерыі выконваў да 1634 г. земскі падскарбі ВКЛ. Праўда, рэальная роля гэтага “генерала” нівеліравалася ўскладаннем надалей пэўнай адказнасці за артылерыю і арсенал на земскага падскарбія ВКЛ [4, s. 155]. Цікава, што іерархія пашыралася, у першую чаргу, за кошт так званай вайсковай бюракратыі. Увядзенне новых урадаў было адказам на ўскладненне знешнепалітычнай сітуацыі ў пачатку праўлення Уладзіслава Вазы, але фармальнай падставай было бясконцае ўраўнанне каронных і літоўскіх урадаў, як у выпадку з прызначэннем вялікага абознага, вялікага стражніка і дэкрэтовага пісара. Персанальны склад прызначаных асоб сведчыў, што манарх не арыентаваўся на выпадковых людзей і падпісваў намінацыі прафесійным вайскоўцам. Праўда, не ўсе яны ў будучыні прайшлі выпрабаванне прысягай, як першы вялікі стражнік ВКЛ – Грыгоры Мірскі [4, s. 191].

Прафесійнымі крытэрыямі кіраваўся Уладзіслаў і ў адносінах прызначэння апарату, які ажыццяўляў дзяржаўнае справаводства. Сама служба ў канцылярыях давала шансы для кар’ернага росту нават шляхціцам без так званых магнацкіх і мясцовых беларуска-літоўскіх каранёў, як было з Цыпрыянам Паўлам Бжастоўскім [4, s. 105, 201; 16, s. 48]. Важна таксама адзначыць, што час праўлення Уладзіслава сінхранізуецца са з’яўленнем сталых *ланцужоў* звестак пра рэгенту вялікай і меншай канцылярый ВКЛ, што можна лічыць элементам росту ці прынамсі эвалюцыйнага ўпарадкавання дзяржаўнай бюракратычнай машыны [4, s. 175–179]. Штат дзяржканцылярый уключаў канцлер і падканцлер, што ў пэўнай ступені прыватызавала апарат кіравання, але з’яўленне пасады рэгента, якога прызначаў манарх пасля прадстаўлення пячатара, фармальна рабіла канцылярый больш падкантрольнымі манарху [4, s. 175, 178].

Даволі характэрна, што развіццё некаторых важных для дзяржавы накірункаў дзейнасці ў Каралеўстве Польскім, а потым і ва ўсёй Рэчы Паспалітай, адбывалася з актыўным саўдзелам сямействаў немясцовага паходжання. Цікавым быў прыклад стварэння паштовай службы. Польская каралеўская пошта была абавязана з’яўленню прадпрымальнаму італьянцу, купцу і банкіру Себасціяну Мантэлупі, які атрымаў ад Жыгімонта Аўгуста дазвол на ажыццяўленне адпаведных паслуг з 1 лютага 1569 г. [17, s. 668–669]. Прадстаўнікі сям’і Мантэлупі ў другой палове XVI ст. і ў XVII ст. фактычна манапалізавалі гэту сферу паслуг двару [18, s. 671; 19, s. 670], што сведчыць пра ўніверсальнасць і банальнасць сацыяльнай механікі, якая ва ўсе часы працавала аднолькава, у адпаведнасці з прынцыпамі кланавасці і спадчыннасці.

Прававой падставай для ўзнікнення ўласна дзяржаўнай паштовай службы Рэчы Паспалітай была канстытуцыя «*Пошты*», прынятая на сойме 1620 г. [7, s. 183]. Пры Жыгімонце паштовая ўстанова функцыянавала як агульная для ўсёй Рэчы Паспалітай. Арганізатарам і кіраўніком яе быў Дамінік Мантэлупі, а пасля яго смерці ў 1623 г. загадваў дзяржкамунікацыяй яго брат Караль Мантэлупі [20, s. 666–667; 21, s. 667]. Пры Уладзіславе Вазе, пры захаванні фармальнай зверхнасці К. Мантэлупі, быў утвораны асобны філіял дзяржпошты ў Вільні на чале з Бэрэнтам Фогтам, прызначаным дырэктарам у 1645 г. [4, s. 140]. Замежную, у прыватнасці, нямецкую, фізіяномію дзяржпошта ВКЛ захоўвала да XVIII ст. [4, s. 140–141].

Пры Уладзіславе Вазе павялічылася і колькасць прыдворных ураднікаў, адбылася іх пераструктурызацыя. Адным з галоўных новаўвядзенняў было аднаўленне ў ВКЛ урада падкаморыя, якога не прызначалі з XVI стагоддзя. Сам факт выцягвання з мінулага гэтага ўрада можна разглядаць як частку новай кадравай палітыкі. Справа ў тым, што Уладзіслаў не проста аднавіў пасаду, але зрабіў падкаморства *вышэйшым урадам у прыдворнай іерархіі*. Відавочна, што гэта было зроблена з мэтай прасоўвання сваіх пратэжэ: у лютым 1633 г. першым падкаморыям стаў Януш Радзівіл [4, s. 151]. Пасада гэта фактычна была формай падзякі за падтрымку манарха Крыштапам Радзівілам, уплывовым лідарам пратэстантаў ВКЛ, які, з аднаго боку, разглядаў намінацыю як спосаб ушанавання ўсяго Дома Радзівілаў, а з іншага – праз сына Януша фактычна атрымліваў магчымасць прасоўваць інтарэсы на двары [22, s. 36–37, 42–64].

Сярод іншых урадаў, якія спрабаваў рэанімаваць Уладзіслаў, была пасада *мастаўнічага*, якім у 1634 г. стаў Войцех Курапатва, але не вядома, ці ён, ці хто іншы займаў гэты ўрад на момант смерці манарха. Сама практыка прызначэння мастаўнічых не прыжылася як з XVII ст., так і ў наступным стагоддзі [4, s. 101]. З 1630-х гадоў скончылася практыка прызначэнні *спіжарнага і карэннага ВКЛ*: апошнім намінаваным быў Адам Воўк, які згадваецца з тытулам з 1634 г. па 1637 г. Адначасова з’яўляючыся старадубскім павятовым ўраднікам, ён захоўваў гэты тытул да смерці ў 1652 г. [4, s. 185–186; 23, s. 300, 282, 329].

Акрамя таго, Уладзіслаў фактычна замацаваў практыку прызначэння такога ўрадніка, як *лоўчы надворны*. Цікавы тут сам факт жадання манарха бачыць на гэтай пасадзе немца, які дэ факта не меў намінацыі з прычыны нязгоды шляхты ВКЛ, але выконваў адпаведную службу мінімум з 1641 г., больш таго, у 1668 г. перадаў на падставе “рэзыгнацыі” ўрад сыну [4, s. 69].

Рэкрутацыйныя нормы: старыя і новыя. На рэкрутацыю кадраў дзяржаўных і прыдворных ураднікаў ВКЛ уплывалі некалькі фактараў: маёмасны статус і сямейныя ўплывы, сімпатыі манарха і асабістыя здольнасці. Ключавую ролю для асобных кланаў адыгрывалі магчымасці своечасова пастаўляць чалавечы матэрыял, прыдатны для такой службы. Характэрны ў гэтым сэнсе сінхронны ўзлёт кар’ера прадстаўнікоў клану Трызнаў, якія на некаторы час здабылі паралельна некалькі важных пасадаў [4, s. 245]. Па падобнай схеме пайшоў “узыход” такой сям’і, як Ісайкоўскія [4, s. 211]. Але “масавыя” з’яўленне прадстаўнікоў гэтых сем’яў на дзяржпасадах было толькі гістарычным эпізодам, які пачаўся і скончыўся эпохай Вазы [4, s. 211, 245]. Відавочна, што генетыка вырашала ўсё і канкуруе з прыродай маглі не многія. Таму пры ўсёй разнастайнасці альтэрнатыў, галоўнымі пастаўшчыкамі

кадраў заставаліся арыстакратычныя сем'і княства на чале з Радзівіламі і Сапегамі і фактычна ўровень з імі ідучымі Пацамі. Так, на цэнтральных урадах ВКЛ у час Уладзіслава пабывалі сем Радзівілаў, два з іх мелі намінацыі яшчэ з часоў Жыгімонта Вазы (А.С. Радзівіл і К. Радзівіл). Агульна з 1633 г. па 1646 г. шасці прадстаўнікам роду ад Уладзіслава было выдадзена 12 намінацый, што праўда, не ўсе былі прынятыя ганарлівымі князямі [4, s. 28, 43, 46, 56, 59, 60, 74, 77, 144, 151]. Сапегі, пры пераходзе ўлады да Уладзіслава, мелі сем цэнтральных урадаў. Разам ажно дзевяць прадстаўнікоў роду былі ўраднікамі ў 1633 – 1648 г., пры чым памерлі з іх ліку сем [4, s. 236–239]. За гэты час Уладзіслаў намінаваў Сапег толькі *шэсць разоў*: двойчы К.Л. Сапегу і П.Я. Сапегу і па аднаму разу Мікалая Крыштафа і Крыштафа [4, s. 77, 102, 109, 144, 148, 166]. Сапегі кампенсавалі гэтую страту тым, што атрымалі ад манарха звязаныя з імі Трызны, чатыром прадстаўнікам якіх Уладзіслаў падпісаў *сем намінацый* [4, s. 59, 101, 145, 148, 157, 166]. Даволі актыўна пратэктывай Уладзіслава Вазы карысталіся Пацы. На 1633 г. гэты клан быў прадстаўлены ў дзяржапараце толькі двума рэпрэзэнтантамі: Стэфанам, падскарб'ям ВКЛ, і Пятром, надворным харунжым [4, s. 228]. Абодва яны атрымалі далейшае “павышэнне”, а разам Уладзіслаў падпісаў Пацам *восем намінацыйных прывілеяў*, у тым ліку тром прадстаўнікам роду, якія раней не займалі пасады [4, s. 29, 35, 55, 101, 130, 148, 151, 189]. Калі сыходзіць з колькасці і ўплывовасці ўрадаў, то пік уздыму Пацаў прыпаў на канец 1630-х пачатак – 1640-х гадоў, калі ім належалі тры пасады, у тым ліку падканцлерства. Па-за ўвагай манарха Пацы не заставаліся і ў далейшым: на працягу 1643 – 1646 г. двум маладым Пацам былі падпісаны пяць намінацый. На момант смерці Уладзіслава ў адміністрацыі ВКЛ Пацаў было больш, чым на момант смерці яго бацькі [4, s. 227–228]. Разам за час праўлення Уладзіслава дзяржпасады займалі прадстаўнікі амаль пяцідзсяці кланаў, але большасць была прадстаўлена адзінкавымі прызначэннямі, асабліва гэта датычыцца нязначных дворных ураднікаў. Топавыя ўрадніцкія пасады размяркоўваліся паміж вышэй згаданымі арыстакратычнымі кланамі ВКЛ, да якіх таксама трэба далучыць прадстаўнікоў *Тышкевічаў, Кішак, Хадкевічаў, Гасеўскіх*. Шанцы для гарызантальнай дамінацыі былі толькі ў разгалінаваных сямей. Адзінкавыя кар'ерныя поспехі нават уладальнікаў аграмадных багаццяў, такіх як Юры Караль Глябовіч, які быў абавязаны прасоўваннем па ўрадніцкай лясвіцы Уладзіславу [5, s. 290–291; 4, s. 209], толькі пацвярджалі агульную тэндэнцыю: здаровая генетыка была галоўнай перадумовай выжывання і дамінацыі роду.

Найбольш уплывовыя магнацкія сем'і разглядалі дзяржаўныя пасады ў ВКЛ не толькі як інструмент здабычы і захавання ўплываў, але і як своеасаблівую спадчыну, валодаць якой было часткай родавай традыцыі і сямейнай культуры. Але не толькі магнаты ўспрымалі ўрады як неасабісты падарунак лёсу. Не саромеліся пакідаць свае пасады сваякам і ўрадоўцы сярэдняга ўзроўню, тым больш, што для гэтага былі адпаведныя прававыя падставы. Так, у 1645 г. Станіслаў Бейнарт фактычна завяшчаў урад скарбнага ВКЛ свайму брату Самуэлю [4, s. 183]. Пры Уладзіславе ўзнікла таксама даволі экзатычная ўрадніцкая “дынастыя”, якую заснаваў першы надворны лоўчы ВКЛ, немец Г. Мюленгайм [4, s. 69].

Палітычная сістэма Рэчы Паспалітай гарантавала ВКЛ пэўную аўтаномію, адным з элементаў якой было асобнае заканадаўства. Апошняя выступала не толькі інструментам рэгуляцыі сацыяльных адносін, але і сродкам забеспячэння палітыка-прававой самадастатковасці, крыніцай сепаратызму княства. Рэальная аўтаномія гарантавалася правам займаць пасады толькі абыякаслым ВКЛ, але на практыцы шляхі абыходу такой нормы былі.

У першую чаргу, праз набывццё ўласнасці. Пераезд палякаў у ВКЛ быў працэсам даволі заўважным, і многія з іх ужо праз пакаленне здабывалі неабходны давер ды становіліся службоўцамі ўласна ВКЛ. Прыкладам могуць быць палякі Бжастоўскія, якія з'явіліся ў ВКЛ у першай палове XVII ст. Так, сын такога мігранта, памерлага ў 1638 г., Яна Бжастоўскага, Цыпрыян Павел, быў запатрабаваны Уладзіславам на шэрагу пасады: рэгент вялікай канцэлярыі ВКЛ (1640 г.), дэкрэтовага пісара і каралеўскага сакратара (1645 г.), што стала пачаткам яго бліскавай кар'еры, якую вячала пасада троецага ваяводы [24, s. 191–192; 25, s. 229]. Службовыя поспехі Цыпрыяна Паўла сталі падмуркам дасягненняў яго нашчадкаў у ВКЛ [4, s. 201–202]. Але адданая служба была не адзіным сацыяльным ліфтам. Найбольш красамоўным і скандальным шляхам у шэраг эліты ВКЛ была, безумоўна, кар'ера Крыштапа Патоцкага. Мала таго, што кальвініст, але яшчэ і каронны абыяцель, ён, пасля шлюбу з багатай удавой Хэленай з Валовічаў, прыдбаў вялікую уласнасць у ВКЛ, у тым ліку ў Гарадзенскім павеце, ад якога выбіраўся соймавым паслом. Падчас паславання ў 1645 г. Патоцкі атрымаў *намінацыю на чэскае ўладства ВКЛ*, супраць чаго выступалі прадстаўнікі княства, якія лічылі Патоцкага палякам, а канцлер і падканцлер адмовіліся ставіць пад прывілеям пячаткі. Тым не менш, К. Патоцкі не толькі абыйшоў, карыстаючыся неахайнасцю паслоў, усе перашкоды, але напрыканцы наступнага года атрымаў ад манарха чарговае сведчанне даверу, *урад падстоля ВКЛ* [26, s. 85; 4, s. 35, 166].

Такім чынам, Уладзіслаў фактычна ламаў фармальную абарону арыстакратыі княства па недапушчэнні ў свае шэрагі “ненатуралізаваных” палякаў. Справа ў тым, што Крыштап Патоцкі быў першым прадстаўніком свайго роду, аселям у ВКЛ. З пункта гледжання часткі эліты княства, прасоўванне Патоцкага мела супярэчлівы характар не толькі з прычыны нацыянальнай неадпаведнасці, але і таму, што ён быў кальвіністам, адпаведна, блізім да біржанскіх Радзівілаў. Але ў канчатковым выніку ад рашэння Уладзіслава выйграла не эліта княства, як галоўны бенефіцыяр выгодаў ад наяўнасці дзяржаўнасці ВКЛ, а ідэя інтэграцыі Рэчы Паспалітай. Бесплатна памерлы Патоцкі пакінуў набытую ў ВКЛ маёмасць сваім польскім сваякам, дакладней, сыну брата Казіміру Сэндзіваму, які не нашмат перажыў свайго дзядзьку [26, s. 88; 27, s. 29–30]. Нягледзячы на згасанне гэтай кальвінісцкай лініі Патоцкіх, іх маёмасць стала часткай спадчынных уладанняў і стварыла падставы для іх будучых прызначэнняў у княстве [4, s. 231; 28, s. 790].

Лакальная дзяржаўная адміністрацыя : ваяводы і кашталяны. Ваяводы. Тэрыторыя ВКЛ была падзелена на дзесяць ваяводстваў, якім адпавядала дзесяць урадніцкіх пасада са статусам ваяводы-сенатара. *Восем ваяводстваў ВКЛ часткова ці цалкам размяшчаліся ў межах сённяшняй Беларусі.* Нашай характарыстыкай будуць ахоплены таксама пасады жамойцкага староства і смаленскага ваяводы, паколькі намінацыйная логіка была агульнай для ўсяго княства.

У час праўлення Уладзіслава Вазы ваяводскія пасады займала 30 асоб, з іх найбольш (6) былі прадстаўнікамі роду *Сапег*. Саступалі ім Радзівілы і Кішкі, з ліку якіх па тры асобы былі ваяводамі [3, s. 10, 26–94]. Найбольш дынамічна на ваяводскай гарызанталі Уладзіслаў Ваза перамяшчаў сваяго фаварыта, Аляксандра Слушку, які з 1633 г. і да сваёй смерці ў 1647 г. пабываў менскім, наваградскім і троцкім ваяводай [3, s. 26, 38, 60]. Сумарна Уладзіслаў Ваза за 15 год падпісаў 26 новых ваяводскіх намінацый, якія размеркаваў паміж прадстаўнікамі ажно 17 шляхецкіх “фамілій” [3, s. 10, 26–94]. Маёмасныя, сваяцкія і палітычныя ўплывы іх былі такімі, што стваралі амаль непрабываемую столь перад тымі, хто спрабаваў выкарыстаць дзяржслужбу як сацыяльны ліфт. Найбольш (5) намінацый былі дадзены Сапегам [3, s. 10, 26, 31, 38, 88]. Манарх змяніў кіраўнікоў усіх ваяводстваў, акрамя Полацкага, на чале якога з 1619 г. і да смерці ў 1653 г. заставаўся Януш Кішка [29, s. 238]. Апошнія можа быць выклікана нежаданнем увязвацца ў элекцыійную кампанію, якая была непазбежнай пасля заканадаўчага пацвярджэння права полацкай шляхты выбіраць ваяводу [30, s. 67].

Пэрсанальны склад камплекта ўладзіслаўскіх ваявод, асабліва гэта датычыцца Трок і Вільні, выдатна ілюструе флуктуацыя яго асабістых прыхільнасцей і практыкі падтрымкі зарыентаваных на двор крэатур [13, s. 39–41]. У першыя гады праўлення ўладар абапіраўся на Радзівілаў, чья лаяльнасць каштавала манарху пасады віленскага ваяводы. У другой палове 1630-х – 1640 гг. ваяводамі Уладзіслаў прызначыў прадстаўнікоў іншай групойкі, куды ўваходзілі Пац, Гасеўскі і Ракоўскі. Рэанімацыя ўплываў Сапег у 1640-я гады добра суадносіцца з іх намінацыямі ў гэты час: Павел Сапега, віцебскі ваявода з 1646 г., Фрыдрых Сапега, мсціслаўскі ваявода з 1647 г. [3, s. 88, 31].

Цікава, што ваяводскі ўрад у ВКЛ найчасцей атрымлівалі тыя, хто ўжо быў ваяводай: з 26(!) намінацый Уладзіслава 10 альбо 1/3 прыходзілася на асоб, якія раней займалі такія пасады. Фактычна мае месца даволі характэрная цыркуляцыя па ўрадніцкай гарызанталі, дзе галоўным вектарам было набліжэнне да так званых цэнтральных ваяводскіх пасада у княстве. Выгода перамяшчэння з аднаго ваяводскага ўрада на іншы залежала ад магчымасцей, якія давала новая пасада, у першую чаргу, матэрыяльных. Даволі лагічным выглядае тое, што другой па колькасці групай ураднікаў, з якіх прызначаліся ваяводы, былі кашталяны (7), пры чым у трох выпадках яны былі з іншых ваяводстваў. Трэцяй крыніцай кадраў былі надворныя ўраднікі (6), чацвёртай – староствы павятовыя (3) і пятай – цэнтральныя ўрадоўцы (3) [3, s. 10, 26–94]. Ваяводствы былі ўпісаны ў іерархію ўрадаў ВКЛ, таму ад іх адмаўляліся на карысць дэ факта вышэйшых пасада, такіх як кашталян у галоўных, Віленскім і Троцкім, ваяводствах. Логіка фарміравання гэтай групы дзяржслужачых была нескладанай: паходжанне, лаяльнасць, уплывы (матэрыяльныя, у першую чаргу).

Рэгіянальны аспект намінацыйнай практыкі часам карэліраваўся з гаспадарчай вагой прэтэндэнтаў на пасады ў ваяводстве, але гэта не было правілам. Так, прывязка сям’і Гасеўскіх да ваяводскага ўрада была звязана з вялікай канцэнтрацыяй іх уладанняў на Смаленшчыне, дзе яны былі найбуйнейшымі землеўласнікамі. У 1650 г. з 8441 дыма, што належаў тром дзясяткам найбагацейшых мясцовых уласнікаў, толькі на Вінцэнта Гасеўскага прыходзілася 1274 дыма ці 15% ад усіх, што было больш, чым усіх каралеўскіх уладанняў у гэтым ваяводстве [31, s. 34–35, 37]. Але вось прызначаны ў 1643 г. на пасаду смаленскага ваяводы Юры Караль Глябовіч меў у асабістай уласнасці на Смаленшчыне менш за сотню дымоў [31, s. 35, 66]. Што праўда, вялізарнае ваяводскае ўтрыманне гарантавала яму другое месца ў іерархіі мясцовых падаткаплацельшчыкаў [31, s. 34].

За час Уладзіслава Вазы памерла 20 ваявод, у тым ліку 13 прызначаных ім самім. Калі смерць на цэнтральных ваяводскіх урадах (Віленскім і Троцкім) выглядала заканамернай, бо яны станавіліся максімальнай мяжой кар’ернага росту ў ВКЛ, то ўласна беларускія ваяводскія пасады абнаўляліся дынамічна, і цяжучка кадраў была з’явай відавочнай. У сярэднім ваяводы займалі свае пасады каля трох гадоў. Так, за 1633–1648 гг. чатыры разы мяняліся ваяводы ў Берасцейскім, Мсціслаўскім і Наваградскім (з улікам З.К. Радзівіла) ваяводствах [3, s. 10, 30–31, 37–38]. Максімальна, г.зн. шэсць асоб, былі ваяводамі ў Менскім ваяводстве, пяць з іх прызначыў Уладзіслаў. З улікам таго, што пасада гэта выдавалася пажыццёва і можна было яе не пакідаць, як рабіў полацкі ваявода Януш Кішка, невялікая працягласць знаходжання на пасадах і накірункі перамяшчэнняў сведчаць пра адарванасць намінацыйнай палітыкі не толькі ад інтарэсаў лакальнага грамадства, але і саміх намінантаў ад патрэб лакальных супольнасцей. Намінацыйная практыка была гульнёй буйных фігур і буйных грошай, якія давалі ваяводскае забеспячэнне і статус.

Кашталяны. З’яўляючыся ніжэйшай прыступкай у сістэме сенатарскіх урадаў, кашталяні, за выключэннем двух цэнтральных, якія па іерархіі стаялі вышэй шэрагу ваяводскіх, заставаліся прадметам увагі і спаборніцтва пераважна аўтсайдэраў з ліку арыстакратыі. Найбольш прэстыжным была, безумоўна, пасада віленскага кашталяна, якую ў часы Уладзіслава Вазы займалі па два прадстаўнікі Радзівілаў, Сапег і Хадкевічаў [3, s. 81]. Троцкая кашталянія была фактычна таксама аддадзена на водкуп гэтым сем’ям, але на гэты ўрад ужо прэтэндавалі і іншыя, больш таго, ён быў форткай, праз якую ў вышэйшыя колы ўлады маглі трапляць прадстаўнікі шляхецкіх родаў, якія не належалі да вышэйшай арыстакратыі [3, s. 65–66]. Калі з’яўленне ў 1636 г. на пасадзе троцкага ваяводы Мікалая Кішкі, былога мсціслаўскага ваяводы, можна абгрунтаваць аўтарытэтам, заслугамі, сувязямі і, не ў апошнюю чаргу, паходжаннем Кішак, то хутчэй унікальным быў “прарыў” да троцкай

кашталяніі ў 1644 – 1645 гг. Яна Ансэльма Вільчка, які да гэтага быў полацкім кашталянам [25, s. 128; 29, s. 102]. Фактам застаецца, што ён паходзіў з малаўплывовай пратэстанцкай сям’і, а яго сенатарская кар’ера пачалася з павятовых урадаў і была ў значнай ступені вынікам канверсіі ў каталіцызм [32, s. 265]. Пры Уладзіславе кашталянамі сталі прадстаўнікі родаў, якія не толькі ніколі не былі сенатарскімі, але і на дзяржаўных пасадах ВКЛ не былі заўважнымі. Іх столлю быў павет. Уладзіславу былі абавязаны сваімі першымі, а ў некаторых выпадках, і апошнімі, сенатарамі такія роды, як *Касакоўскія, Каменскія, Рудаміны, Вільчкі, Абрінскія, Стэцкевічы*. У большасці сваёй гэтыя ўзлётны хутчэй былі выпадковыя, персанальныя (Кланюўскі, Каменскі, Вільчк, Рудаміны), якія ў будучым не паўплывалі на трансфармацыю гэтых родаў у пастаўшчыкоў палітычна-дзяржаўных дзеячў (Касакоўскія). Некаторыя з іх мелі выразнае польскае паходжанне. Мсціслаўскі кашталян Ян Яўстахі Касакоўскі, сын паляка Нікадэма Касакоўскага і Феліцыяны Валавічоўны, быў першым прадстаўніком роду, аселым у ВКЛ [33, s. 293]. Магчыма, крыху раней наступіла натуралізацыя адной з ліній падляскага роду Каменскіх, аселых на Мсціслаўшчыне, відавочна, яшчэ ў XVI ст. [9, s. 196]. Увогуле першым і адзіным з польскай сям’і Кланюўскіх, хто ў ВКЛ зрабіў не проста кар’еру, але дарос з павятовага ўрада да сенатарскага, спачатку кашталяніі, а потым ваяводства, быў каралеўскі сакратар Юзаф Гжэгажавіч Кланюўскі [34, s. 144–145; 4, s. 215].

Па тагачаснай традыцыі Уладзіслаў Вазы ахвотна аказваў пратэцыю цэлым кланам. Прыкладам можа быць намінацыя ім ажно трох прадстаўнікоў роду Рудаміна Дусяцкіх: Яна – на наваградскую кашталянію (1636 г.), Пятра – на смаленскую (1643 г.) і Крыштапа – на полацкую (1644 г.) [3, s. 120, 132, 127]. Прасоўванне Рудамінаў было ў вялікай ступені заснавана на іх адданай службе, але мела і свае прэстыжныя мінусы. Справа ў тым, што гэты род быў мяшчанскага паходжання і шляхецтва здабыў вельмі позна: Мацей, дзед трох прызначаных Уладзіславам Вазай кашталянаў Рудамінаў Дусяцкіх, быў віленскім райцай і бурмістрам, які толькі ў другой палове XVI ст. (на падставе прывілеяў 1568 – 1576 гг.) атрымаў шляхецтва (набілітацыю) [35, s. 668]. Пра такія метамарфозы, якія мелі пад сабой і фінансавую складаючую, патомная шляхта добра памятала, а пры аказіі яна выкарыстоўвала іх у якасці “важкага” аргумента. Так, яшчэ ў 1635 г. на сойме каронны надворны падскарбі Ежы Асалінскі публічна нагадваў прызначанаму праз некалькі месяцаў на пасаду наваградскага кашталяна Яну Рудаміну, што ён “неапалітанчык”, “хлоп”, які “нядаўна з мяшчанаў выйшаў” [36, s. 673]. Нарэшце, уладзіслаўская ідэалагічная адліга адбілася і на росце сацыяльнай пазіцыі праваслаўнай шляхты, адсунутай ад улады пры Жыгімонце Вазе. У 1644 г. мсціслаўскім, а праз два гады наваградскім кашталянаман манарх прызначае Багдана Вільгельмавіча Стэцкевіча, аднаго з багацейшых землеўласнікаў і адначасова буйнейшага абаронцу і мэцэната праваслаўя ў Беларусі [37, s. 359–366].

Крыніцы фарміравання кадраў кашталянаў у нечым былі падобнымі да ваяводскіх. Сам Уладзіслаў намінаваў у ВКЛ 34 кашталянаў і памяняў усіх. Мінімум, г. зн. па адной намінацыі, прыйшоўся на Берасцейскае і Менскае ваяводства. Максімум, альбо шэсць разоў, манарх выдаваў прывілеі на ўрад мсціслаўскага кашталяна. У сярэднім у ВКЛ за 1633 – 1648 гг. персанальна кашталяны памяняліся ў кожным ваяводстве па тры разы. У даволі вялікай колькасці выпадкаў адбывалася гарызантальнае перамяшчэнне кашталянаў з аднаго ваяводства ў іншае. Вялікія шанцы на атрыманне кашталяніі давалі ўжо высокія павяковыя пасады (харужства, маршалкоўства, падкаморства) і ўрады старостаў, як гродавых, так і не [3, s. 65–66, 81, 111, 116–117, 120, 126–127, 132, 139, 144].

Заключэнне. На пытанне, ці апарат кіравання ВКЛ быў дзяржаўным, безумоўна, належыць адказаць станоўча. Іншая справа, што ўласна вышэйшая адміністрацыя гэтага дзяржаўнага ўтварэння была зведзена да такой формы, што фактычна набліжалася, калі такое параўнанне дапушчальнае, да ўвасаблення вядомай ідэі мінімальнай дзяржавы. Дзяржаўны апарат ВКЛ быў разлічаны толькі на забеспячэнне некаторых базавых патрэб самой дзяржавы і яе кіраўніка. Улада фактычна брала адказнасць і грошы толькі за справядства, правасуддзе і, часткова, знешнюю абарону.

Магэматычна вынік для цэнтральнага дзяржапарату ВКЛ праўлення Уладзіслава Вазы быў даволі заўважны. Сумарна колькасць ураднікаў павялічылася і на 1648 г. дасягнула 43, а калі сюды дадаць фактычна стварэнне асобнай паштарскай службы, то 44. У адсоткавай ілюстрацыі гэта больш паказальна, бо колькасць апарату павялічвалася амаль на 19%. На першы погляд, гэта быў экстенсіўны рост, але ён сведчыў пра якасны тэндэнцыі. Прыдворная частка атчэння манарха ў адсоткавым вымярэнні зменшылася да 38,6% (плюс два ўраднікі). Дзяржаўная бюракратыя павялічылася на сем пасадоўцаў і складала 61,4%. Паказальнай была таксама пераструктурызацыя дваровай іерархіі ў часы Уладзіслава і ўвядзенне ў дзяржадміністрацыю фактычна іншаземцаў.

Парадак рэкрутацыі дзяржаўных ураднікаў пры Уладзіславе Вазе фактычна не змяніўся. Найбольш уплывовыя роды, у першую чаргу, Радзівілы і Сапегі, заставаліся галоўнымі пастаўшчыкамі кадраў на вышэйшых ўрадах. Лепшае традыцыйна забірала старая арыстакратыя, рэшта трапляла да прадстаўнікоў шляхты, чые кар’еры былі звязаныя з паветамі, але і першыя, і другія абаспіраліся на агульны прынцып кланавасці. На практыцы атрымлівалася, што насуперак старой арыстакратыі менавіта дзяржава ў асобе манарха давала шансы кар’ернага росту асобам немясцовага паходжання, а часам увогуле прамым эмігрантам, як сведчыць кар’ера К. Патоцкага.

Мінімалісцкая канструкцыя дзяржавы працавала як на карысць, так і супраць грамадства. Сама дзяржава рабіла грамадства – зразумела, тут маюцца на ўвазе палітычна і асабіста вольныя станы – больш свабодным, але адначасова яна станаўлася лёгкай здабычай алігархічных групавак.

ЛІТАРАТУРА

1. История белорусской государственности : в 5 т. – Минск : Беларуская навука, 2018. – Т. 1: Беларуская государственность: от истоков до конца XVIII в. / А.А. Коваленя [и др.]. ; отв. ред. тома: О.Н. Левко, В.Ф. Голубев, ; Нац. акад. Наук Беларусі, Ін-т истории. – 598 с.

2. Дружчыц, В. Палажэнне Літоўска-Беларускай дзяржавы пасля Люблінскай уніі / В. Дружчыц // Працы Беларускага дзяржаўнага Універсітэту ў Менску. – 1923. – № 6–7. – С. 216–252.
3. Wolff, J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795 / J. Wolff. – Kraków : Druk. Wł. Ananicza i Spółki, 1885. – 351 s.
4. Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku : Spisy / Pod red. A. Gąsiarowskiego. – Kórnik : Biblioteka Kórnicka, 1994. – T. 11: Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV – XVIII wieku. Spisy / Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba ; PAN. Bibl. Kórnicka. – 255 s.
5. Lulewicz, H. Elita polityczno-społeczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVII wieku : Praca doktorska napisana w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego / H. Lulewicz. – Warszawa, 1984. – 488 s.
6. Chłapowski, K. Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV / K. Chłapowski. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 1996. – 220 s.
7. Volumina legum. – T. III. – Petersburg : Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki; 1859. 472+ XV s.
8. Галубовіч, В.У. Парламенцкія прамовы прадстаўнікоў Вялікага Княства Літоўскага на соймах Рэчы Паспалітай другой чвэрці XVII стагоддзя (паводле матэрыялаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі ў Гродне) / В.У. Галубовіч // Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура : зб. навук. арт. У 2 ч. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі, уклад.: А.А. Скеп'ян ; рэдкал.: У.Р. Гусакоў [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2017. – Ч. 1. – С. 269–279.
9. Boniecki, A. Herbarz polski / A. Boniecki. – T. IX. – Warszawa : Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1906. – 400 s. + IV s.
10. Relacje nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. – T. II. – Berlin – Poznań : Księgarnia B. Behra, 1864. – 604 s. + VIII s.
11. Jaroszek, J. Radziwiłł Aleksandr Ludwik / J. Jaroszek // Polski słownik biograficzny. – T. XXX. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987. – S. 150–155.
12. Wisner, H. Rzeczpospolita Wazów III. Sławne Państwo Wielkie Księstwo Litewskie / H. Wisner. – Warszawa : Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2008. – 330 s.
13. Рахуба, А. Палітычныя групы ў ВКЛІ (1569–1732) / А. Рахуба // Спадчына. – 2002. – № 5–6. – С. 32–46.
14. Kołodziej, R. “Zwada Wileńska” w 1636 r. / R. Kołodziej // Z badań nad Rzeczypospolitą w czasach nowożytnych / Pod redakcją Krystyna Matwijowskiego. – Prace Historyczne. – XXXI. – Wrocław, 2001. – S. 7–13.
15. Wasilewski, T. Radziwiłł Janusz / T. Wasilewski // Polski słownik biograficzny. – T. XXX. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987. – S. 208–215.
16. Piwarski, K. Brzostowski Cyprian Paweł / K. Piwarski // Polski słownik biograficzny. – T. III. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937. – S. 48–49.
17. Quirini-Popławska, D. Montelupi (Monte Lupi de Mari) Sebastian / D. Quirini-Popławska // Polski słownik biograficzny. – T. XXI. – Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. – S. 668–670.
18. Quirini-Popławska, D. Montelupi Walerian / D. Quirini-Popławska // Polski słownik biograficzny. – T. XXI. – Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. – S. 670–671.
19. Bieniarzówna, J. Montelupi (Wilczgorski) Sebastian / J. Bieniarzówna // Polski słownik biograficzny. – T. XXI. – Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. – S. 670.
20. Bieniarzówna, J. Montelupi Dominik / J. Bieniarzówna // Polski słownik biograficzny. – T. XXI. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. – S. 666–667.
21. Bieniarzówna, J. Montelupi Karol / J. Bieniarzówna // Polski słownik biograficzny. – T. XXI. – Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. – S. 667.
22. Wisner, H. Janusz Radziwiłł 1612–1655: Wojewoda Wilenski, Hetman Wielki Litewski / H. Wisner. – Warszawa : Wydawnictwo MADA, 2000. – 269 s.
23. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku : spisy. – T. IV.: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek / pod red. Andrzeja Rachuby. – Warszawa : «DiG», 2003. – 412 s.
24. Boniecki, A. Herbarz polski / A. Boniecki. – T. II. – Warszawa : Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1900. – 396 s.
25. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku : spisy. – T. II.: Województwo Trockie XIV-XVIII wiek / pod red. Andrzeja Rachuby. – Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2009. – 688 s.
26. Wasilewski, T. Potocki Krzysztof / T. Wasilewski // Polski słownik biograficzny. – T. XXVIII. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984–1985. – S. 85–88.
27. Żychliński, T. Złota księga szlachty polskiej / T. Żychliński. – T. XIV. – Poznań : Czcionkami drukarni Fr. Chocieszyńskiego, 1892. – 248 s. + V s.
28. Grosfeld, B. Potocki Antoni Michał / B. Grosfeld // Polski słownik biograficzny. – T. XXVII. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983. – S. 782–790.
29. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku : spisy. – T. V. Ziemia Połocka i województwo Połockie XIV–XVIII wiek / pod red. Henryka Lulewicza. – Warszawa : IH PAN, 2018. – 306 s.
30. Volumina legum. – T. IV. – Petersburg : Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki; 1859. 501+XVII s.
31. METRYKA LITEWSKA. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo smoleńskie 1650 r. Opracowali Stanisław Dumin i Andrzej Rachuba. – Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2009. – 237 s.
32. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku : spisy. – T. I.: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek / pod red. Andrzeja Rachuby. – Warszawa : «DiG», 2004. – 764 s.
33. Boniecki, A. Herbarz polski / A. Boniecki. – T. XI. – Warszawa : Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907. – 397 s. + IV s.
34. Boniecki, A. Herbarz polski / A. Boniecki. – T. X. – Warszawa : Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907. – 391 s. + IV s.
35. Lulewicz, H. Rudomina Maciej / H. Lulewicz // Polski słownik biograficzny. – T. XXXII. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1989–1991. – S. 667–668.
36. Lulewicz, H. Rudomina Dusiacki Jan / H. Lulewicz // Polski słownik biograficzny. – T. XXXII. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1989–1991. – S. 671–674.

37. Kempa, T. Kariery przedstawicieli prawosławnych rodów Ogińskich i Stetkiewiczów w XVII wieku – podobieństwa i różnice awansu społecznego, ekonomicznego i politycznego / T. Kempa // Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. – Białystok, 2003. – S. 345–368.

Паступіў 23.05.2021

ВЫСШИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ СОВЕТНИКИ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО ВО ВРЕМЯ ПРАВЛЕНИЯ ВЛАДИСЛАВА ВАЗЫ (1633 – 1648 гг.)

В.В. ГОЛУБОВИЧ

В статье представлены некоторые результаты изучения структуры центральных, а также высших локальных государственных советников Великого Княжества Литовского в 30 – 40-е годы XVII столетия. Управленческий аппарат княжества состоял из советников, одна часть которых, в узком смысле, служила государству, а другая обслуживала монарха. На практике этот раздел присутствовал не всегда. Исходя из компетенций центральной бюрократии ВКЛ, это государство осуществляло минимальный набор функций, что было присуще традиционным обществам. Во время правления Владислава Вазы были восстановлены старые и введены новые советы, что привело к увеличению количества советников, служивших непосредственно государству. Аристократическая модель рекрутизации политических элит определяла порядок назначения на должности. Центральные и локальные советы распределялись монархом между несколькими десятками шляхетских родов, наиболее богатые и авторитетные из которых монополизировали доступ к высшим должностям в ВКЛ. Вместе с тем, на протяжении государственного правления Владислава Вазы карьера в государственной службе была доступна для лиц, не принадлежащих к наследственной местной аристократии, более того, бывших иностранцами по происхождению.

Ключевые слова: Великое Княжество Литовское, государство, бюрократия, советник, шляхта, Радзивиллы, Сапегы.

THE HIGHEST STATE OFFICIALS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN LADISLAS VASA TIMES (1633–1648)

V. HALUBOVICH

The article presents some results of studying the structure of the central, as well as the highest local state officials of the Grand Duchy of Lithuania in the 30-40s of the XVII century. The ruling apparatus of the principality consisted of the officials, one part of whom served the state, in a narrow sense, and the other part served the monarch. In practice, the division did not always take place. Based on the competence of the central bureaucracy of the GDL, the state performed a minimal set of functions, which was typical for traditional societies. During the reign of Ladislas Vasa, some former posts were restored and some new ones were set up, which led to an increase in the number of government officials who served the state itself. The aristocratic model of political elites recruiting determined the order of the appointment to the positions. Central and local posts were distributed by the monarch among dozens of gentry families, the wealthiest and most authoritative of them monopolized the access to the highest posts in the GDL. At the same time, in Ladislas Vasa governing, a career in the civil service was available to the persons who did not belong to the hereditary local aristocracy, moreover, it was available to foreigners by birth.

Keywords: the Grand Duchy of Lithuania, state, bureaucracy, officials, gentry, the Radzivils, the Sapegas.